

KURDI Krisztina

meghívott előadó

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

invited lecturer

Eötvös Loránd University Faculty of Humanities, Budapest, Hungary

kurdik@e-mail.hu

**A KÖZPONTI HATALMAK UKRAJNA-POLITIKÁJA ÉS A
SZÖVETSÉG UKRAJNA FELSZABADÍTÁSÁÉRT KUDARCA
(1914–1917)**

*THE UKRAINIAN POLICY OF CENTRAL POWERS AND THE
FAILURE OF THE UNION FOR THE LIBERATION OF UKRAINE
(1914–1917)*

ABSTRACT

The focus of my paper is the activities of the Union for the Liberation of Ukraine (SVU). The organization was founded in 4. August 1914 in Lemberg (Galicia) by a number of Ukrainian emigré politicians from Russian Empire who had taken refuge in the Austro–Hungarian Empire before the outbreak of the First World War. The SVU initially headed by Dmytro Doncov and consisted also Mykola Zaliniak, Volodymyr Doroshenko, and Oleksander Skoropys-Yoltukhovskyy. It was assisted also by few Galician and Bukovinian politicians. They hoped to establish an independent Ukrainian state with the support of the Central Powers. Initially, the SVU was oriented toward Vienna rather than Berlin. The activity of the Union was financed by Germany and Austria, although none would commit itself publicly or privately to an independent Ukraine. The most successful area of their activity was the information and publications work and the educational and cultural work in prisoners of war camps. As a result of Union efforts two Ukrainian army divisions were formed.

Kulcsszavak: első világháború, Szövetség Ukrajna Felszabadításáért, központi hatalmak

Keynotes: First World War, Union for the Liberation of Ukraine, Central Powers

Napjaink ukrán történeti emlékezetében az első világháború kiemelkedő helyet foglal el: a világ tulajdonképpen ekkor „fedezte fel” az ukrán népet, miközben a háború lehetőséget teremtett arra, hogy – ha rövid időre is – megvalósítsák nemzetállami céljaikat.

A kelet-európai nacionalizmusok sorában az ukrán a legkésőbbiek között jelent meg. Az ukrán elnevezés is csak az 1890-es évektől használatos, korábban ruszinnak, ruténnak vagy kisorosznak hívták őket. Lengyelország 18. század végén történt felosztása nyomán a cári Oroszországban és a Habsburg Birodalom keleti területein, Galíciában, Bukovinában és Magyarország keleti vármegyéiben éltek.

Az 1830-as évekig nem beszélhetünk semmilyen rutén nemzettudatról, a többségében jobbágysorban élő parasztok legfeljebb azt tudták, hogy kik nem: nem zsidók, nem lengyelek, és nem németek. Meglehetősen kevés fogalmuk volt arról, hogy a Dnyeper vagy a Volga partján élőkhez mennyiben van közükhözük.¹ A zömmel görögkatolikus lelkészekből és csekély számú értelmiségiből álló rutén elit a 19. században kezdte csak azt gondolni, hogy a jobb és bal parti Ukrajna lakossága tulajdonképpen egy nép, amely különbözik mind a lengyelektől, mind az oroszoktól.²

Az ukrán nemzeti identitás kérdésében három irányzat létezett, amely fennmaradt egészen az első világháborúig. Az ún. óruténok hangsúlyozták, hogy kötődnek az orosz kultúrához, de elsősorban konfesszionális közösséget láttak az orosz ortodoxokkal, elutasítottak minden más vallást és Habsburg Birodalmat is. Az óruténok egy része ennél is tovább ment, belőlük lettek az ún. ruszofilok, akik ragaszkodtak a bizánci rítushoz, a Julianus naptárhoz és a cirill ábécéhez és legnagyobb politikai vesztélynek a lengyeleket tekintették. Azt gondolták, hogy Oroszországgal szövetségben nagyobb autonómiát tudnak elérni, mint az Osztrák–Magyar Monarchián belül, ami leginkább Galíciában jöhetett volna szóba, ahol az 1870-es évektől a lengyelek váltak az uralkodó elitté.

A harmadik irányzat, az ún. ifjú ruténok tekintették magukat a leginkább ukránnak, identitásukban hangsúlyozták, hogy mind a lengyelektől mind az oroszoktól megkülönböztetik magukat. Köreikben vált használatossá az 1890-es évektől az ukrán elnevezés.

Az ukrán eszme és a ruszofil irányzat is Oroszországból került az Osztrák–Magyar Monarchiába. A cári Oroszországban az 1863-as lengyel felkelés elfojtása után kiadott ún. Valujev-dekrétum betiltott minden ukrán nyelvű sajtót és irodalmat, még a vallási tárgyú könyvek kiadását is, az ukrán nemzeti gondolat képviselőit pedig száműzték. Sokan a szomszédos Galíciába vagy Bukovinába menekültek. 1873-ban ez az oroszországi ukránofil csoport hozta létre Lembergben a Tarasz Sev-

csenko Irodalmi Társaságot, amely az ukrán kulturális élet központja lett, később egyfajta tudományos akadémiaként működött. A Társaság munkáját felügyelte a szintén Oroszországból emigrált Mihajlo Hrusevszkij (1866–1934), a legjelentősebb ukrán történész, aki 1894-től a lemergi egyetemen tanított ukrán történelmet. Az Ukrajna-Rusz története című munkájában azt állította, hogy a Kijevi Rusz örököse a Halicsi fejedelemség lenne, amivel döntő lépés tett az ukrán identitás és eredettörténet megalapozásához. A II. Sándor által 1876-ban kiadott ún. emsi rendelet következtében az oroszországi ukránofilek tevékenysége végképp ellehetetlenedett, ebben betiltott mindenféle ukrán nyelvű kulturális és oktatási tevékenységet, sőt a nyelv használatát is. Az ezt követő 40 évben, egészen az első világháborúig Galíciában adták ki az ukrán szerzők műveit, és a tartomány lett a nemzeti ébredés és nacionalista törekvések központja.

Az Osztrák–Magyar Monarchia más nemzetiségeihez képest az ukránok meglehetősen mérsékelt követelésekkel álltak elő, leginkább egy lengyel és ukrán részre felosztott Galíciát akartak, ahol Kelet-Galíciában széleskörű autonómiával rendelkeznének, de jövőjüket továbbra is a Monarchia keretein belül képzelték el.

Annak ellenére, hogy a galíciai és bukovinai ukránok körében is létezett egy jelentős ruszofil irányzat, a Habsburg Birodalom ukrán lakossága mindig is lojális maradt. Vezetőik, galíciai Kost Levickij³ (1859–1941) és a bukovinai Mikola Vasilko (1868–1924) a bécsi Reichsrat tagjai voltak és jó kapcsolatokat tartottak fenn osztrák kormányzati és pénzügyi körökkel is.

A Nagy Háború kitörése előtt az Osztrák–Magyar Monarchiában 4 millió ukrán élt, ebből közel fél millió Magyarországon, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyékben, a cári Oroszország területén pedig közel 30 millió. Ukrán nemzetiségű katonákat mindkét hadviselő szövetségi rendszer – az antant és a központi hatalmak – soraiban találhatunk: 4 és fél millió ukrán harcolt a 12 milliós cári orosz hadseregben és 250 000–300 000 az Osztrák–Magyar Monarchia 7,8 millió fős haderejében.

Az első világháború előtt és alatt a központi hatalmaknak nem volt koherens Ukrajna politikája. A Német Császárságban kevés ismerettel rendelkeztek az ukrán népről és törekvéseikről. Elsősorban Lengyelország és a Baltikum esetében akarták átrajzolni Európa térképét, Ukrajna, mint állam sem taktikai, sem stratégiai terveik között nem szerepelt. Más volt helyzet Ausztriával: jelentős ukrán nemzetiségű lakossága miatt számukra nem csak külpolitikai kérdés volt a helyzetük. Ausztria inkább egy a Monarchia részét képező Lengyelországot és Ukrajnát képzelt el,

és a szövetségi rendszerük győzelme esetén fontolóra vették volna a független ukrán állam lehetőségét, de külpolitikájukban leginkább az ausztropolonista megoldás élvezett prioritást.⁴ Azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy központi hatalmak Ukrajnával kapcsolatos elképzelései közül egyik sem került be a tényleges háborús célok közé.⁵

A háború kitörése utáni napokban a Reichsrat ukrán képviselői, Levickij és Vasilko Lembergben létrehozták az Ukrán Legfelső Tanácsot (Holovna Ukrainska Rada), amely a három legnagyobb ukrán pártból, (Ukrán Nemzeti Demokrata Párt, Ukrán Szociáldemokrata Párt, Ukrán Radikális Párt) állt, elnöke Kost Levickij volt. Proklamációjukban egyértelműen Oroszországot tartották a fő ellenségnek, ahol az ukránok elnyomás alatt élnek, és Ausztria iránti hűségére, elkötelezettségre szólítottak fel. Elképzeléseik szerint az oroszországi ukrán területek a háború után önállósodtak volna. Feladatuknak tekintették, hogy a Monarchia haderejét támogató önkéntesekből álló, ukrán légiót állítsanak fel, amelyről tárgyalásokat is kezdtek. Az így létrejött Ukrán Szicslövészek Légijárába, már augusztus folyamán közel harminc ezren jelentkeztek. A légió bázisát olyan a háborút megelőző években alakult ukrán ifjúsági- és sportegyesületek tagjai adták, mint az Ukrán Szics Szövetség, a Szokol Lövész Egyesület vagy a Plaszt cserkészegyesület. Az osztrák–magyar kormányzat nem fogadta különösebb lelkesedéssel az ukránok kezdeményezését, az óriási érdeklődés és a nagyszámú önkéntes jelentkező ellenére csupán 2500 gárdista felfegyverzését engedélyezték.

Már 1912-ben Lembergben létrejött az ún. Ukrán Információs Tanács azzal a céllal, hogy az európai közvéleményt megnyerje az ukrán ügynek és az őket elnyomó népek, a lengyelek és az oroszok ellen agitáljon. A szervezetnek többségében olyan szociáldemokraták voltak a tagjai, akik 1905-ös oroszországi forradalom után menekültek el Oroszországból. Ezek a Dnyeper menti emigránsok hozták létre 1914. augusztus 4-én a Szövetség Ukrajna Felszabadításáért (Szojuz Vizvolenija Ukrajini, SVU) elnevezésű szervezetet, amelynek első elnöke Dmitro Doncov⁶ (1883–1973), tagjai pedig Olekszander Szkoropisz-Joltuhovszkij (1880–1950), Volodimir Dorosenko (1879–1963), Andrij Zsuk (1880–1968), Marian Melenevszkij (1878–1938) és Mikola Zalizniak (1888–1950) voltak. Első kiáltványukban, amely a Mi platformunk címmel jelent meg, a központi hatalmak támogatására szólítottak fel. Az Oroszországtól elfoglalt területeken létrejött Ukrajnát akartak, német és osztrák protektorátus alatt, míg az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó részeken nemzeti kulturális autonómiát szerettek volna elérni. Néhányan közülük el tudták volna képzelni az alkotmányos monarchiát is, ugyanakkor demokratikus választásokat és agrárreformot terveztek. A keleti területeken élő

ukránok érdekeit is képviselni akarták, de támogatták a Levickij vezette Holovna Radát is. A szervezetet fennállásának néhány éve alatt Ausztria és Németország is finanszírozta, de nyíltan egyik hatalom sem akart elköteleződni a független ukrán állam ügye mellett. Ausztria próbálta meg inkább kihasználni a mozgalomban rejlő politikai lehetőségeket, ezért a lengyeli konzul, Emanuel Urbas a SVU megalakulása után rögtön felvette velük a kapcsolatot. A Szövetség és Urbas közötti találkozók a görögkatolikus metropolita, Andrij Septickij⁷ (1865–1944) palotájában zajlottak.⁸

Azonban a Habsburg Birodalomban élő ukrán politikusok sem mind értettek egyet a Levickij-féle lojalitás-politikával és SVU megalakulásával. A későbbiekben jelentős szerepet játszó Jevhen Petrusевич⁹ (1863–1940) bírálta Levickijt és Vasilkot a központi hatalmakkal való szövetség miatt és határozottabban követelték a függetlenséget. A már említett Mihajlo Hruszevszkij, aki ekkor már Kijevben élt, a Galíciában töltött évek ellenére semmilyen lojalitást nem érzett Ausztria iránt, és éles hangú nyilatkozatokat tett a Szövetség megalakulása és tevékenysége ellen.¹⁰

1914 augusztusában felvetődött német politikusok részéről, hogy Oroszországot nemzetiségi problémáin keresztül kellene meggyengíteni, ezért olyan területeken, mint a Kaukázus és a Baltikum zavargásokat kellene kirobbantani. Egy ilyen akcióhoz az ukránokban is potenciális szövetségest láttak. Arthur Zimmermann külügyi államtitkár egy Finnországtól a Kaukázusig terjedő felkelést is el tudott volna képzelni. A Monarchia külügyminisztere, Leopold Berchtold gróf fenntartásokkal fogadta a németek terveit, aggasztotta, hogy ezt esetleg egy, a befolyásuk alatt álló szatellit állam létrehozására használnák. Ugyanakkor, mint ahogy azt látni fogjuk, maguk az osztrákok is tervezték ilyen jellegű akciókat.¹¹

Osztrák részről Alexander Hoyos gróf (1876–1937), a külügyminisztérium kabinetfőnöke foglalkozott az ukrán kérdéssel. A minisztérium az első hónapokban valóban komolyan gondolta az ukrán ügyet, bár a SVU-t csak titokban támogatták. A katonai helyzet alakulása azonban nem kedvezett a Szövetség működésének, az oroszok már a háború első hónapjaiban elfoglalták Galíciát és Bukovinát, Lemberg 1914 szeptember 3-án került a cári csapatok kezére. A megszállt galíciai területek főkormányzójának kinevezett Georgij Bobrinszkij gróf vezette adminisztráció mindent megtett az ukrán nemzeti mozgalom elfojtásáért, azonnal betiltották a Tarasz Sevesenko Tudományos Társaságot és más kulturális szervezeteket, továbbá az ukrán nyelvű sajtót és oktatást. Több ezer ukránt deportáltak Oroszországba, Andrij Septickij metropolitát Szuzdalba hurcolták, ahol fogságban tartották egészen 1917-ig.

Lemberg eleste után a Szövetség gyorsan Bécsbe tette át a székhelyét, de már a hónap folyamán három részre szakadtak. Kivált a társaságból maga az elnök Dmitro Doncov és Mikola Zalizniak is, ekkor Olekszandr Szkoropisz-Joltuhovszkij vette át a szervezet vezetését. Zalizniak¹² továbbra is szoros kapcsolatokat ápolt Urbas konzulon keresztül a külügyminisztériummal. Arról próbálta meggyőzni az osztrákokat, hogy az oroszországi szociálforradalmár kapcsolataival felkelést tud kirobbantani Dnyeper menti Ukrajnában. Terveihez jelentős anyagi támogatást is kapott a minisztériumtól. Azonban ahogy teltek a hónapok, semmilyen látható eredményt nem tudott felmutatni és hamarosan az osztrákok számára is világossá vált, hogy Zalizniak nem rendelkezik komoly oroszországi ukrán kapcsolatokkal. Maga is belátva kudarcát és nem utolsósorban Mikola Vasilko nyomására 500 ezer koronát vissza is adott a külügyminisztériumnak.¹³

A SVU eredményeit tekintve fontosabb volt a Bulgáriában, Romániában és Törökországban végzett munkájuk. Törökországi központjuk vezetője, Marian Melenevskij,¹⁴ találkozott a török kormány és a hadsereg képviselőivel, Enver pasával és Talat bejjel is. Tájékoztatta őket az ukránok terveiről, közvetítő szerepet és összeköttetést ajánlva a kaukázusi népek és központi hatalmak között.¹⁵ Melenevskij kapcsolatban állt egy bizonyos Trias nevű grúz forradalmárral is, akit arról győzködött, hogy a hadifogolytáborokban próbáljon egy majdani grúz légióhoz megfelelő embereket toborozni. Ugyancsak kapcsolatban állt Alexander Helphanddal¹⁶ (1867–1924) is, a hírhedt Parvussal, akinek a Szövetség segítette osztrák útlevélhez jutni 1914-ben. A SVU szófiai embere, Lev Hankevics szintén kapcsolatot tartott fenn Parvussal és valószínűleg Leninnel is.¹⁷

Miután Törökország is hadba lépett 1914 novemberében változott a szervezet tevékenysége, felmerült az is, hogy a SVU-t Isztambulba költöztetik. A költözésből nem lett semmi, elsősorban a Szövetség tiltakozása miatt. Olyan terv is született, hogy egy török-osztrák fedőakció keretében, 500 ukránból álló légiót küldenének a Fekete tengerhez. A katonák Andrij Septickij testvére, Sztaniszlav Septickij irányításával és a már említett Trias részvételével felkelést robbantottak volna ki a Kaukázusban. Az akció kivitelezését kalandregénybe illően tervezték el, az ukránok ugyanis civilben utaztak volna vonattal Románián át, a fegyvereket és az egyenruhát pedig Konstantinápolyban kapták volna meg. Hoyos gróf is lelkesen támogatta az ötletet, de ő és a Monarchia hadvezetése is azzal számolt, hogy a törökök addigra már elfoglalják a Fekete tenger partvidékét. A katonai helyzet azonban nem így alakult.¹⁸

A Monarchia külügyminisztériuma 1914 decemberétől 200 ezer koronát és technikai segítséget is biztosított a SVU számára, pl. futárszol-

gálatot, postai szolgáltatást, telegráf használatot. Tevékenységük az első hónapokban főleg propagandaanyagok és röpiratok kiadására korlátozódott. Céljuk az volt, hogy bemutassák az ukrán népet és törekvéseit az európai közvéleménynek. Ezért információs irodákat tartottak fenn Törökországban, Romániában, Norvégiában, Nagy-Britanniában és Olaszországban és Svájcban, de az Egyesült Államokban is. Az oroszországi ukránok körében is próbáltak propagandamunkát folytatni, elsősorban nemzettudatuk felébresztése és erősítése céljából. Több folyóiratuk is megjelent: Dorosenko és Zsuk Bécsben a *Die ukrainischen Nachrichten*-t és a *Vistnyik Szozjuza Vizvolennija Ukrajini*-t adták ki, Lausanne-ban a *La Revue ukrainienne*-t. A Szövetség néhány éves fennállása alatt 50 könyvet és 30 brosúrát adott ki Ukrajnáról, számos európai nyelven, többek között Mihajlo Hruszevszkij *Geschichte der Ukraine* és Stepan Rudnickij *Ukraina, Land und Volk* című történeti és néprajzi munkáit.¹⁹

Mindeközben alaposan beárnyékolta az osztrák–ukrán viszonyt, hogy az oroszok gyors galíciai előrenyomulását az osztrák kormánykörök és a katonai vezetés az ottani ruszofil ukránok árulásával magyarázták, ezért több ezer embert a Graz közeli Thalerhofba deportáltak. A thalerhofi koncentrációs táboron kívül más helyeken is fogva tartottak gyanúsnak vélt ukránokat. Már 1914 novemberében egy járványban 1448-an haltak meg közülük. A legújabb kutatások szerint 1914 és 1918 között 16 400 embert deportáltak Thalerhofba.²⁰

1915 május 5-én Bécsben megalakult az Általános Ukrán Tanács (*Zahalna Ukrajinska Rada*), amelynek 34 tagja zömében a Nemzeti Demokrata Párt soraiból került ki, de az Ukrán Radikális Pártnak és az Ukrán Szociáldemokrata Pártnak is voltak képviselői. A SVU is három küldöttest delegált a testületbe. Programjuk szerint az oroszországi területből létrehoznának egy ukrán államot, míg az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó ukránok lakta területek széleskörű autonómiát kapnának.

1915-re világossá vált, hogy a felkelési tervek megvalósíthatatlanok, emiatt Bécs rendkívül csalódott volt. A SVU tavasszal Berlinbe tette át székhelyét, ez azonban nem jelentett teljes szakítást, a Szövetség tevékenysége Ausztriában is folytatódott, de már csak jóval szerényebb támogatást kaptak. Berlin nem közvetlenül támogatta az ukránokat, jól jellemzi ezt, hogy a német titkos iratokban nagyon kevés adat található a szervezet tevékenységével kapcsolatban. 1915 november 3-án Zimmermann külügyi államtitkár találkozott a SVU vezetőjével, Oleksander Szkoropisz-Joltuhovszkijjal. Egy magas rangú porosz hivatalnok, Friedrich von Schwerin egy ún. Közvetítő Ügynökségen keresztül finanszírozta és felügyelte az ukrán ügyeket, de a németek továbbra sem nem köteleződtek el az ukránok mellett.²¹ Mindeközben a Szövetség folytatta

információs munkáját külföldön és most már a keleti fronton is, de hatékonyságuk elég korlátozott volt. A szervezet gyengesége leginkább abban mutatkozott meg, hogy több év alatt sem tudott semmilyen kapcsolatot kiépíteni az oroszországi ukránokkal és politikai képviselőikkel.

A Szövetség a központi hatalmak által 1915–1916-ban elfoglalt területekre is kiterjesztette tevékenységét. Ez elsősorban Volhíniát és Podlasiet jelentette, ahol jelentős lengyel népesség is élt. Ausztria támogatta a volhíniai ukrán nyelvű kulturális programokat, annak ellenére, hogy az ottani ukránok között sokan inkább a ruszofil irányzattal szimpatizáltak. Ugyanakkor az osztrák magatartás meglehetősen kettős volt, mivel Podlasieben és Chełmben²² megtartották a lengyelekkel szembeni baráti magatartásukat.²³ 1916 folyamán a SVU ukrán tannyelvű iskolarendszer kiépítésébe kezdett Volhíniában, amelyhez a hadifoglyok közül toboroztak alkalmazottakat. Könyveket és újságokat jelentettek meg pl. a német csapatok által ellenőrzött podlasie-i területen a *Ridne slovo* című lapot, amely egészen 1919-ig kiadtak.

A SVU egyik legfontosabb feladatának a hadifoglyok körében végzett munkát tekintette, ezen a téren érték el a legnagyobb sikereket. A cári hadseregből fogságba esett finnek és lengyeleket elkülönítve tartották az oroszoktól, később a grúz nemzetiségű katonáknak is kialakítottak egy külön táborot. Az ukránokat viszont egészen 1915 tavaszáig az orosz hadifoglyokkal együtt tartották fogva. Ekkor hoztak létre számukra is külön fogolytáborokat, ilyen volt Németország területén Rastatt, Salzwedel és Wetzlar, Ausztriában Freistadt és Josefstadt, Magyarországon Duna-szerdahely. Ukrán források szerint számuk kb. fél millió lehetett, német adatok szerint csak 300 ezer. A Szövetség megítélése szerint az oroszországi ukránok nemzeti öntudata meglehetősen alacsony szinten állt és nem nagyon érdeklődtek a SVU tevékenysége iránt. Ennek ellenére az ukrán nemzeti ügy potenciális támogatóit látták bennük, akiket meg lehet és meg kell győzni. A táborokban végzett munkájuk eredményeként közel 80 ezer fogoly részesült orvosi ellátásban, iskoláztatásban. Biztosították számukra könyvtárat, német nyelvtanfolyamot, kulturális programokat, történelem- és irodalomórákat szerveztek, színjátszó kört alakíthattak. Több, kifejezetten az ukrán katonák számára készült újságot is megjelentettek, pl. Rastattban a *Roszvit-et*, Salzwedelben a *Vilne Slovo-t*, Josefstadt-ban a *Nasz golos-t*.

1915 tavasza és 1917 márciusa között nehéz időszakot élt át a Szövetség. 1914 végén már látszott, hogy az osztrákokat egyre kevésbé érdekeli az ukrán ügy. A német politikai körökre gyakorolt befolyásuk és kapcsolatrendszerük azzal sem javult, hogy áttették a székhelyüket Berlinbe. A központi hatalmakat ekkoriban (1915–1916) elsősorban Lengyelország

háború utáni határai és a Mitteleuropa-tervben betöltött szerepe foglalkoztatta. Az ukránok Ausztria iránti lojalitás-politikája 1916. november 4-én bukott meg végleg, amikor II. Vilmos és Ferenc József közös proklamációjukban kinyilvánították szándékukat, hogy a cári Oroszországtól szerzett területeken létrehozzák a lengyel államot. A hír csalódást és dühöt keltett a Habsburg Monarchia ukrán lakossága körében annak ellenére, hogy manifesztum szerint Galíciát nem akarták a lengyel állam részévé tenni. A történetek jelentősen aláásták az Általános Ukrán Tanács pozícióját. Vasilkot el is távolították a Radából, mire szakadás állt be a bukovinai és a galíciai ukránok között. Az így kialakult helyzet jelentősen rontott az egész ukrán ügy megítélésén. Bebizonyosodott, hogy Ausztria számára a lengyel kérdés mindig is fontosabb volt, mint a fiatal és meglehetősen képlékeny, saját céljaiban sem biztos ukrán mozgalom. Az új uralkodó, IV. Károly ugyan kijelentette, hogy hajlandó figyelembe venni az ukrán szempontokat a háború után, de ez nem változtatott már az ukrán politikai körök azon véleményén, hogy szakítani kell a Levickij és Vasilko féle lojalitás korszakkal.

Az 1917-es februári forradalom utáni időszak jelentős változásokat hozott az ukrán államalapítási törekvések ügyében. Márciusban Kijevben megalakult az Ukrán Központi Rada, melynek elnöke Mihajlo Hruszevszkij lett. Az év folyamán kibocsátott mindhárom Univerzáléjukban deklarálták, hogy a föderatív Oroszországon belül autonóm Ukrajnát kívánnak elérni.²⁴ A Központi Rada egyik első lépése volt, hogy kinyilvánította együttműködési szándékát az oroszországi ideiglenes kormánnyal, amely folytatni akarta a háborút az antant oldalán. Az áprilisban összehívott Ukrán Nemzeti Kongresszus az ukránok számára széleskörű autonómiát akart elérni a föderálisan átalakított Oroszországban. A bolsevikok hatalomra kerülése azonban alapvetően változtatta meg a nemzetiségi autonómia törekvések lehetőségét, számukra az etnikai követelések elfogadhatatlanok voltak.²⁵

A bolsevik hatalomátvétel után a Központi Tanács november 20-án kiadott III. Univerzáléja kinyilvánította az Ukrán Népköztársaság függetlenségét, de még ekkor is hangsúlyozták, hogy törekszenek az egység megőrzésére a megalakítandó orosz föderációval. Közben a december 11-én a Harkovban összeülő ukrajnai szovjetkongresszus az Ukrán Szovjetköztársaság megalakításáról döntött és egy bolsevikokból kormányt hozott létre. Ezek után a Központi Rada 1918. január 22-én kiadott IV. Univerzáléjával kikiáltották az Ukrán Népköztársaságot: megszületett az első ukrán állam.

A németek 1915 és 1917 között 743 295 márkát költöttek a SVU tevékenységének finanszírozására, miközben ugyanebben az időszakban jóval jelentősebb összegekkel támogatták a bolsevikokat a már említett

Parvus közreműködésével.²⁶ Az összegek csökkenő tendenciát mutatnak, ami jelzi, hogy egyre kevésbé bíztak a németek abban, hogy a szervezet eredményeket tud felmutatni. 1917 áprilisától leginkább azt várták volna el, hogy a Szövetség próbáljon összeköttetést teremteni a kijevi Rada és a német hadvezetés között, azonban ebben sem jártak sikerrel. Ismét kiderült, hogy a SVU-nak nincs komoly befolyása az oroszországi ukránokra és nincsenek érdemi kapcsolataik az újonnan létrejött ukrán állam politikusaival sem. Ráadásul a Központi Rada nem bízott a németekben, akiknek még ekkor sem volt határozott álláspontjuk az ukrán helyzetről.²⁷

1917 második felétől a Szövetség csökkentette aktivitását a hadifoglyok között és inkább a központi hatalmak által megszállt területekre – Volhínia és Chelmi terület – fordították a figyelmüket, ahol az ott élő ukránok érdekeit akarták védeni. Figyelemre méltó, hogy a németek nem vették részt a cári hatalom összeomlása utáni ukrainizációban, bár komolyabb összeggel támogatták ukrán nyelvű irodalmi művek és újságok kiadását. Többek között megbízták Galícia egyik legjelentősebb ukrán nyelvű könyvkiadóját, a kolomijai Halicska Nakladnia-t, hogy 50 ezer példányban adja ki Tarasz Sevcenko verseit.²⁸

A 1917-es novemberi bolsevik puccs után az ukrán pártok és SVU is növelték a nyomást az osztrák kormányzaton. Sokkal határozottabb követelésekkel álltak elő, ez elsősorban Chołm környékére vonatkozott, ahol a lengyel közigazgatás embereit ukránokra akarták leváltani. Kost Levickij ismét felvetette Habsburg Monarchiához tartozó Ukrajna ötletét, most hozzátette, hogy ennek magában kell foglalnia Chołmot, Volhíniát, Kelet-Galíciát és Bukovina ukránok lakta részeit is.

1917 decemberére azonban a kijevi Rada helyzete destabilizálódott, mivel a bolsevikok megalapították Harkovban az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságot és a Központi Radát elűzték Kijevből, akik Zsitomirba tették át székhelyüket. Ennek ellenére a december 22-én megkezdődött breszt-litovszki béketárgyalásokon a Központi Rada volt a tárgyalófél, bár a pétervári szovjethatalom csak a harkovi szovjetköztársaság küldötteit ismerte el. Az ukrán képviselők 1918 januárjában találkoztak először a német delegációval. A SVU ebben már nem vett részt, szerepük egyre jelentéktelenebb lett. Bár egykori alapítójuk, Mikola Zalizniak az osztrák külügyminiszter, Ottokar Czernin tanácsadójaként részt vett a tárgyalásokon, de ekkor már nem volt köze a szervezethez.

A SVU egyetlen, bár kétségtől jelentősnek mondható eredménye, hogy az 1918. február 9-én a központi hatalmak és Ukrajna közötti különbéke folyamatoként sikerült két ukrán hadosztályt felállítani, amelyhez hozzájárult a szervezet hadifogolytáborokban végzett munkája

is. Az ún. „Kéksapkásokat”, akik a német hadsereg kötelékébe tartoztak Viktor Zselinszkij parancsnoksága alatt, és a „Szürkesapkások” hadosztályát, akik az osztrák–magyar hadsereg részét képezték, Ivan Perlik irányításával. A hadosztályok négy gyalogsági és egy tüzérségi ezredből álltak.

A Szövetség Ukrajna Felszabadításáért 1918 május elsején formálisan megszűnt.

JEGYZETEK/NOTES

1. Himka, John-Paul (1999) *The Construction of Nationality in galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions* In: *Intellectuals and Articulation of the Nation*. Ed: Ronald G. Suny–Michael D. Kennedy: University of Michigan Press, Ann Arbor, 125. old.
2. Uo. 126. old.
3. Kost Levickij már az első galíciai ukrán politikai formáció, a Népi Tanács (Narodna Rada, 1885) létrejötténél is bábáskodott, 1899-ben alapítója majd elnöke lett a Monarchia legfontosabb ukrán pártjának, az Ukrán Nemzeti Demokrata Pártnak, 1908-tól a Reichsrat tagja.
4. Az Osztrák–Magyar Monarchia lengyelpolitikájáról lásd: Tefner Zoltán (2007): *Az Osztrák–Magyar Monarchia lengyelpolitikája 1867–1914*. L'Harmattan Kiadó, Budapest és uő (2004): *Hohenwart, Beust, Andrassy és a lengyelkérdés*. Valóság, 2004/8. szám.
5. Lieb, Peter–Dornik, Wolfram (2015): *The Ukrainian Policy of the Central Powers during the First World War*. In: *The Emergence of Ukraine. Self-Determination, Occupation and War in Ukraine, 1917–1922*. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton, Toronto, 44–45. old.
6. Dmitro Doncov régi zaporozsjei kozák családból származott. 1905-től az Ukrán Szociáldemokrata Párt tagja. 1909-től Bécsben majd Lembergben élt. 1918-ban Pavlo Skoropadszkij kormányában a sajtó ügyek felelőse lett. Az ún. integrál nacionalizmus ukrán verziójának megalkotója, az 1930-as években az Ukrán Nacionalisták Szervezetének (OUN) főideológusa lesz.
7. Andrij Septickij az ukrán nemzeti mozgalom egyik legjelentősebb személyisége. Ellengyelesedett ukrán nemesi családban született és már ősei is fontos egyházi, politikai funkciókat töltöttek be. 1900-ban nevezték ki Galícia görögkatolikus metropolitájának, a bécsi Reichsrat és a galíciai szejm képviselője is volt.
8. Grebing, Helga (1959): *Österreich–Ungarn und die „Ukrainische Aktion” 1914–1918. Zur österreichisch–ungarischen Ukraine-Politik im ersten Weltkrieg*. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas Bd 7 H 3*. 270–296. old.
9. Jevhen Petruszevics szintén az Ukrán Nemzeti Demokrata Párt tagja volt, 1907-től a Reichsratban képviselő. Az 1918 október 18-án alakult Nyugat-Ukrán Népköztársaság elnöke lett.

10. Fedyshyn, Oleh S. (1977) The Germans and the Union for the Liberation of the Ukraine, 1914–1917. 305–322 old. In: The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution. Ed: Taras Hunczak, Harvard Ukrainian Research Institute, Cambridge, Massachusetts 308. old.
11. Lieb, Peter–Dornik, Wolfram (2015): 41–42. old.
12. Mikola Zalizniak 1908-ban menekült Lembergbe. Oroszországban, mint a Szociálforradalmár Párt tagját többször letartóztatták. 1910-ben Galíciában is letartóztatják mivel egy ukrán nyelvű egyetemért tüntet. A következő évben ki is utasítják, Németországban, Magyarországon és Olaszországban is megfordult majd hamis név alatt visszatért Bécsbe. 1912-ben Stockholmban létrehozott egy ukrán információs irodát 1913-ban megengedték, hogy feltételeesen visszatérjen Galíciába, ahol a *Dilo* ukrán nyelvű napilap munkatársa lett. 1918-ban részt vett a breszt-litovszki béketárgyalásokon, mint az osztrák delegáció tanácsadója, az ott szerzett élményeiről könyvet is írt, 1919–1920 között ő volt az Ukrán Népköztársaság nagykövete Finnországban.
13. Grebing (1959): 279. old.
14. Melenevskij Kijevben volt egyetemista, ahol többször részt vett tüntetések szervezésében, ezért eltanácsolták az egyetemről. A Forradalmi Ukrán Pártban (RUP) tevékenykedett, amely az első hivatalos ukrán párt volt a cári Oroszországban. Tevékenysége miatt 1899 és 1901 között börtönben ült, szabadulása után elhagyta Oroszországot. 1903 és 1913 között Lembergben élt, majd egy rövid londoni kitérő után visszatért Galíciába és tagja lett az akkor létrejött Uniónak.
15. A Szövetség törökországi tevékenységéről lásd bővebben Kirimli, Hakan (1999): The activities of the Union for the Liberation of Ukraine in the Ottoman Empire during the first world war. In: Turkey Before and After Atatürk. Internal and External Affairs. Ed: Sylvia Kedourie, Frank Cass, London, Portland, Or, 177–201. old.
16. Eredeti nevén Israel Lazarevics Gelfand. Marxista teoretikus, a permanens forradalom elméletének egyik megalapozója. A német és az oroszországi szociáldemokrata párt tagja. Az első világháborút megelőzően több évet élt Törökországban, ahol az ifjútörök mozgalom embereivel közeli kapcsolatba került és politikai tanácsadójuk lett. 1915-től Berlinben élt, ahol sikerült meggyőznie német kormányzati és pénzügyi köröket, hogy támogassák a bolsevikokat. Fontos szerepet játszott Lenin oroszországi visszatérésében.
17. Grebing (1959): 280. old.
18. Uo. 281. old.
19. SVU publikációs tevékenységéről bővebben lásd: Mark, Rudolf A. (1984): Zur ukrainische Frage der im Ersten Weltkrieg. Flugschriften des „Bundes zur Befreiung der Ukraine und ihm nahestehender Publizisten, 1914–1916. In: Zeitschrift zur Ostforschung 33. 196–224. old.
20. Lieb–Dornik (2015): 49. old.
21. Fedysyn (1977): 313. old.
22. Napjainkban a lublini vajdaság része, németül Kulm, ukránul Holm.

23. Fedysyn (1977): 314. old.
24. Az 1918. január 22-én kiadott IV. Univerzáléban kiáltják ki az Ukrán Népköztársaságot és ezzel az állam függetlenségét is.
25. Font Márta–Varga Beáta (2006): *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium, Szeged, 192. old.
26. Fedysyn (1977): 320. old.
27. Uo. 321–322. old.
28. Uo. 319. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Himka, John-Paul (1999) *The Construction of Nationality in galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions* In: *Intellectuals and Articulation of the Nation*. Ed: Ronald G. Suny–Michael D. Kennedy: University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Fedyshyn, Oleh S. (1977) *The Germans and the Union for the Liberation of the Ukraine, 1914–1917*. In: *The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution*, Ed: Taras Hunczak, Harvard Ukrainian Research Institute, Cambridge, Massachusetts.
- Grebing, Helga (1959): *Österreich–Ungarn und die „Ukrainische Aktion“ 1914–1918. Zur österreichisch–ungarischen Ukraine-Politik im ersten Weltkrieg*. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas Bd. 7. Heft 3*.
- Kirimli, Hakan (1999): *The activities of the Union for the Liberation of Ukraine in the Ottoman Empire during the first world war*. In: *Turkey Before and After Atatürk. Internal and External Affairs*. Ed: Sylvia Kedourie, Frank Cass, London, Portland.
- Lieb, Peter–Dornik, Wolfram (2015): *The Ukrainian Policy of the Central Powers during the First World War*. In: *The Emergence of Ukraine. Self-Determination, Occupation and War in Ukraine, 1917–1922*. Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Edmonton, Toronto.
- Mark, Rudolf A. (1984): *Zur ukrainische Frage der im Ersten Weltkrieg. Flugschriften des „Bundes zur Befreiung der Ukraine und ihm nahestehender Publizisten, 1914–1916*. In: *Zeitschrift zur Ostforschung* 33.
- Tefner Zoltán (2007): *Az Osztrák–Magyar Monarchia lengyelpolitikája 1867–1914*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Tefner Zoltán (2004): *Hohenwart, Beust, Andrassy és a lengyelkérdés. Valóság*, 2004/8. szám.